

Book Review

Tobias Dalberg

Mot lärdomens topp:

Svenska humanisters och samhällsvetares ursprung, utbildning och yrkesbana under 1900-talets första hälft

Uppsala universitet (PhD diss.)

2018, 313 pp.

Tobias Dalbergs avhandling i utbildningssociologi, *Mot lärdomens topp*, kan i korthet sägas handla om svenska humanisters och samhällsvetares karriärbana under 1900-talets första hälft. Mer specifikt intresserar den sig för hur dessa karriärbana dels påverkades av social bakgrund, utbildning och yrkeserfarenheter, dels varierade mellan olika discipliner och samverkade med det humanistiskt-samhällsvetenskapliga fältet i stort. Avhandlingens explicita syfte anges vara ”att reda ut hur sociala förutsättningar på både individuell och strukturell nivå formar karriärbana för de personer som gör anspråk på att nå framskjutna positioner inom sitt gebit” (s. 16). Syftet preciseras i sex frågeställningar vilka belyser olika aspekter och nivåer i den komplexa relationen mellan individuella tillgångar, karriärbana och fältets förändring över tid. Den analytiska nivå som håller ihop avhandlingens olika delar, påpekar författaren, är dock karriärbana. Av de sex frågeställningarna intar därför den första en särställning som ”avhandlingens huvudfråga” (s. 11). Denna lyder: ”Vilken betydelse har olika typer av tillgångar för individers bana inom humaniora och samhällsvetenskap?” (s. 16).

För att besvara denna brett formulerade huvudfråga tillämpas en prosopografisk eller kollektivbiografisk ansats. I praktiken innebär detta att författaren har urskilt en population bestående av i princip samtliga personer som gjorde karriär inom humaniora och samhällsvetenskap vid svenska universitet och högskolor under perioden 1925–1955, närmare bestämt 1 080 individer. Det kan inflikas att den högre utbildningen på området under perioden var begränsad till sex lärosäten – universiteten i Uppsala och Lund, högskolorna i Stockholm och Göteborg samt handels-högskolorna i Stockholm och Göteborg (de sistnämnda inrättade 1909 respektive 1923) – samt att den administrativa fakultetsuppdelningen mellan humaniora och samhällsvetenskap, som många idag kanske tar för given, tillkom först 1964, det vill säga efter undersökningsperiodens slut. Om denna tusenhövdade population har Dalberg samlat in ett omfattande material ur statskalendrar, matriklar och biografiska uppslagsverk, bestående av uppgifter om faderns yrke och klasstillhörighet, om utbildningsvägar, disputationår samt akademiska, och i förekommande fall utomakademiska, yrkeskarriärer.

För att analysera sina insamlade data har författaren använt sig av ett flertal, huvudsakligen kvantitativa metoder. Till detta kommer kompletterande och mer sedvanliga historiska källor samt bredare kontextualiserande delundersökningar av bland annat det svenska skol- och utbildningssystemets förändringar under perioden. Teoretiskt baseras avhandlingen i första hand på Pier-

re Bourdieus fält- och kapitalbegrepp. Men även Andrew Abbotts sekvensanalytiska perspektiv och Robert Mertons begrepp "fördelsackumulation" ges framskjutna platser. Grundperspektivet kan därför betecknas som utbildnings-sociologiskt, historiesociologiskt och vetenskapssociologiskt. Sammantaget utvecklas en förklaringsmodell vilken specificerar sambanden mellan individuella tillgångar, karriärbänor och sociala fält enligt följande formel, för att citera Dalberg: "sannolikheten för att nå en framskjuten position beror å ena sidan på individuell ackumulering av tillgångar och å andra sidan på de möjligheter som står till buds för att omvandla de ackumulerade tillgångarna till sådana positioner" (s. 221).

Det övergripande huvudargument som utvecklas är att det humanistiskt-samhällsvetenskapliga fältet under perioden kännetecknades av, för det första, en påtaglig social snedrekrytering orsakad av det dåvarande läroverkssystemet med dess segregeringseffekter, för det andra, en successiv polarisering knuten till samhällsvetenskapernas expansion samt, för det tredje, en konkurrensutsatt arbetsmarknad där särskilt läroverkslärobanan intog en för fältet strukturerande särställning. Dessa argument utvecklas i bokens sex empiriska kapitel.

I kapitel 2, "Professorers samhällsställning och ursprung", analyseras den inringade populationens sociala snedfördelning. Medan befolkningen i stort (utifrån SCB:s tredelade socialgruppsindelning) dominerades av en arbetarklass på 56 procent, följd av en medelklass på 39 procent och en överklass begränsad till 5 procent, poängterar Dalberg att den sociala bakgrunden hos den humanistiskt-samhällsvetenskapliga populationen snarast var den omvända: mer än hälften (50–60 procent)

hade sitt ursprung i socialgrupp 1, runt 35 procent i socialgrupp 2 och 5–15 procent i socialgrupp 3.

I kapitel 3 söker sig författaren bakåt i utbildningssystemet utifrån hypotesen att den observerade snedfördelningen delvis kan härledas till skolsystemets segmentering. Denna studeras genom en undersökning baserad på befintlig utbildningsstatistik. Slutsatsen som dras är att särskilt sekundärskolenivån med dess tydliga hierarki av olika läroverk hade tydligt segregeringseffekter och att universitetsnivån i den jämförelsen rentav kan betecknas som "påtagligt progressiv" (s. 94).

Sedan detta slagits fast återvänder kapitel 4 till universitetsnivån med en inzoomning av det disciplinära landskapet och de olika humanistiskt-samhällsvetenskapliga ämnenas successiva institutionalisering. Här poängteras bland annat hur samhällsvetenskapernas gradvisa konsolidering bidrog till en polarisering av fältet mellan, å ena sidan, skolämnesorienterade discipliner som nordiska språk och engelska samt, å den andra, mer forskningsorienterade ämnen.

I kapitel 5, "Fördelning av tillgångar och fältets polarisering", fördjupas analysen av det humanistiskt-samhällsvetenskapliga fältets struktur och logik med hjälp av multipel korrespondensanalys. Undersökningen sker i form av två kronologiska tvärsnitt år 1930 respektive 1954 med avseende på fördelningen av fyra definierade kapitalformer – "vetenskapligt", "akademiskt", "politiskt" respektive "intellektuellt" kapital. Som ett resultat identifieras dels familjelikheter mellan vetenskapliga discipliner, dels hur fältet i grunden omstrukturerades mellan de båda tidpunkterna.

Kapitel 6 ger en översikt av den akademiska arbetsmarknaden under peri-

oden. Kapitlet påvisar en växande klyfta mellan det begränsade utbudet av fasta tjänster (vilka i princip var liktydiga med professurer) och den strida och delvis ökande strömmen av nydisputerade. En övergripande poäng är att det växande trycket underifrån jämnades ut främst tack vare den utomakademiska arbetsmarknaden, men också ett ökat antal oavlönade docenturer och tillfälliga akademiska tjänster.

I det sjunde kapitlet, ”Karriärstrategier i ett kargt landskap”, ställs så avhandlingens huvudobjekt ”karriärbanorna” i centrum. Mer specifikt studeras hur individerna i populationen faktiskt och praktiskt hanterade den konkurrensutsatta arbetsmarknaden. Genom en aggregerad sekvensanalys av den delpopulation som disputerade 1915–1954 (814 individer) urskiljs fem typer av karriärbano: läroverkslärobanan; universitetslärobanan; ”lärdaverk”-banan (inklusive arkiv, bibliotek och museer); ”gränsöverskridare” (individer som varvade den akademiska karriären med utomakademiska tjänster och internationella erfarenheter); ”forskare” (individer som varvade forskning med anställningar vid lärda verk). Vidare undersöks hur dessa fem identifierade karriärbano typer fördelade sig med avseende på disciplin, social bakgrund, genus och ålder. En viktig slutsats i det avseendet är att läroverkslärobanan var den dominerande (med 332 individer) och närmast utgjorde en allfartsväg, så till vida att även övriga karriärtyper ofta inkluderade delsträckor på denna, och därmed även påverkade fältet i stort.

Avhandlingens konkluderande kapitel drar samman de olika argumentationstrådarna och återknyter till studiens huvudfråga om den sociala bakgrundens, utbildningens och yrkeserfarenheternas betydelse för karriärbano utformning inom humaniora

och samhällsvetenskap. De tre nämnda huvudresultaten – rörande de socialt segmenterade läroverken, samhällsvetenskapernas formering och läroverksbanans strukturerande effekter – lyfts fram. Här diskuteras också fem mer generella observationer – rörande disciplinernas successiva förankring; fältets specialisering och polarisering; relationen mellan vetenskapligt och akademiskt kapital; den sociala bakgrundens avmattade betydelse; samspelet mellan karriärbano och fält – samt några tänkbara framtida forskningsuppslag i studiens förlängning.

*

Först som sist ska framhållas att detta är en avhandling med många förtjänster. Till dessa hör det breda och, inte minst, djärva greppet att belysa humaniora och samhällsvetenskap under ett helt halvsekel – dessutom med delanalyser som inkluderar även övriga vetenskapsområden samt det för- och utomakademiska utbildningsväsendet i stort. Det är också bredden i greppet som gör studien mångfaldigt relevant för ett flertal angränsande, betydligt mer specialiserade forskningsområden. Dit hör den befintliga, ofta disciplinhistoriskt avgränsade, vetenskapshistoriska forskningen om humaniora respektive samhällsvetenskap, vars efterlysningar på mer aggregerade och disciplinöverskridande analyser apostroferas – dock onödigt undanskymt – i avhandlingens slutdiskussion (s. 235). Här erbjuder avhandlingen ett viktigt tillskott, vilket i själva verket överskrider dessa önskemål genom att inkludera både humaniora och samhällsvetenskap. Därmed kringgår författaren också det historiografiska problem som åtföljer varje gränsdragning mellan humaniora och samhällsvetenskap före 1964 års administrativa fakultetsindelning. Samtidigt

är det givet att avhandlingens övergripande poäng om samhällsvetenskapernas strukturerande betydelse inte hade varit möjlig utan denna vidvinkel på fältet i stort. Motsvarande gäller de två övriga bärande poängerna – om läroverkens dubbla betydelse som social grindvakt och postdoktoral arbetsmarknad – med dess ytterligare vidgade utbildningssociologiska perspektiv.

En baksida av samma förtjänstfullt breda grepp är emellertid att de olika delundersökningarna – som inkluderar allt från jämförande analyser av läroverkens timplaner till diverse lärda sammanslutningars inträdeskrav – kan uppfattas som en aning disparata. Ämnets bredd medför således ett skärpt krav på ett tydligt formulerat huvudfokus. På denna punkt anser jag emellertid att avhandlingen lämnar en del att önska. Delvis beror detta på en diskret men betydelsebärande glidning mellan avhandlingens ”huvudfråga” och syfte. I inledningen introduceras huvudfrågan – om ”betydelsen av olika typer av tillgångar för karriärbana inom humaniora och samhällsvetenskap” (s. 11) – vilken även betonas i det konkluderande kapitlet (s. 221). Detsamma gäller i abstract. Där nämns frågan ”how different types of assets affect career trajectories”, men däremot inget explicit syfte. Problemet är bara att avhandlingens syfte i ett kritiskt avseende skiljer sig från huvudfrågan. Medan den sistnämnda uppehåller sig vid sambandet mellan individuella tillgångar och karriärbana, inkluderar syftet ett strukturellt tillägg: ”att reda ut hur sociala förutsättningar på både individuell och strukturell nivå formar karriärbana” (s. 16, min kursivering). Vid en noggrannare läsning framgår att detta strukturella tillägg postuleras som ett teoretiskt ”antagande” – ”att fält både formar och blir format av de karriärbana som ge-

nomkorsar desamma” (s. 11) – vilket samtidigt finns inskrivet i avhandlingens ovan nämnda förklaringsmodell (s. 17, 29, 221). Skillnaderna mellan huvudfrågan och syftet kan tyckas härfin. Men med avseende på avhandlingens tre analytiska nivåer – individ, karriärbana och fält – är det således värt att notera att huvudfrågan enbart rör de två första nivåerna och antagandet enbart de två senare, medan syftet och förklaringsmodellen rör alla tre. Vid disputationsakten motiverade respondenten huvudfrågans framskjutna plats med avsikten att successivt leda in läsaren mot det mer övergripande syftet. Min synpunkt begränsar sig därför till att denna distinktion mellan syfte och huvudfråga kunde ha klargjorts ytterligare, samt att syftet borde ha skrivits fram även i abstract. En relaterad kommentar är att ett tydligare formulerat relevanssamband – med tillhörande motivering av ämnesvalet och en mer explicit problemställning – hade kunnat bidra till att ytterligare precisera ämnets kärna och peka ut den övergripande argumentationens riktning.

Till förtjänsterna i övrigt hör att det forskningsmässiga hantverket är gott. Inte minst imponerar det mödosamma – men blygsamt presenterade (s. 32) – empiriska insamlingsarbete som döljer sig bakom den omfattande kollektivbiografiska databas som byggts upp. Framställningen är också i det stora hela väl disponerad med sex relativt jämnlånga kapitel och en symmetrisk kapitelvis grundstruktur – med en introduktion av kapitlets frågeställning, en diskussion av relevanta teorier och hur dessa kan operationaliseras, följt av undersökning, analys och resultat – som gör det relativt enkelt att följa resonemangen i de olika delundersökningarna. De huvudsakligen kvantitativa analyserna varvas dessutom med illustrativa mi-

nibiografier och samtida källor såsom yrkesvägledning och etikettböcker, vilka bidrar till att både avsevärt lätta upp framställningen och styrka de övergripande resonemangen med konkreta och ofta träffande exempel.

I teoretiskt avseende är författaren genomgående väl inläst på de perspektiv och begrepp som appliceras. Detta gäller inte minst Bourdieus fält- och kapitalbegrepp, där avhandlingen delvis kan liknas vid en svensk motsvarighet till *Homo Academicus* (1984). En viktig skillnad föreligger dock i Dalbergs ambition att vidga perspektivet i en mer uttalat historiesociologisk och vetenskapssociologisk riktning, som nämnts primärt med hjälp av Abbott och Merton. Därtill integreras ett flertal kompletterande begrepp från bland andra Fritz Ringer, Edward Shils, Harrison White och Ralph Turner i analyserna. Att Bourdieus fält- och kapitalbegrepp är grundläggande, liksom att Abbotts sekvensanalytiska perspektiv är centralt för förståelsen av karriärbanorna, är uppenbart. Däremot förblir det för mig otydligt vilken funktion Mertons begrepp "fördelsackumulation" – med argumentet om små skillnaders förstärkning över tid (s. 25) – egentligen fyller för själva analysen. Av det skälet anser jag att Mertons begrepp, i den mån det alls behöver inkluderas, hade kvalificerat bättre i sällskap av Ringers med flera kompletterande begrepp.

En annan teoretisk diskussionsfråga vid disputationen gällde varför författaren valt att tona ned Bourdieus tredje nyckelbegrepp, "habitus", med dess potential att konceptualisera "karriärbanor" med större betoning på de kulturella praktikerna. Detta hade emellertid, som respondenten framhöll, förskjutit analysen i en delvis annan riktning än den nu valda. I ett specifikt avseende anser jag emellertid att detta

hade varit särskilt intressant. I nuläget berörs genusaspekterna i förbigående på några spridda ställen, med noteringar om den begränsade andelen kvinnor i populationen (20 av 410) och att inte mindre än 15 av dessa hade disputerat i språkämnen. En intressant paradox är dock att dessa ämnen, i enlighet med Dalbergs egen analys, var att betrakta som skol- eller undervisningsdiscipliner – samtidigt som kvinnor i andra sammanhang ansågs olämpliga som lärare (s. 211). Här menar jag att en fördjupad genushistorisk analys hade varit motiverad med hänvisning till att kön, på samma sätt som klass, utgör en del av de "nedärvda tillgångar" som studien avser att belysa. Men allting rymms inte inom en avhandling, varför denna reflektion istället kan ses som ett positivt exempel på de många möjligheter till fördjupningar som avhandlingen pekar ut.

Till avhandlingens definitiva styrkor hör de metodologiska aspekterna. Uppenbart är att författaren förfogar över en ovanligt välutrustad och avancerad metodologisk verktygslåda. Denna nyttjas på ett mångsidigt, delvis originellt och i det stora hela välavvägt sätt. Undersökningarna är också i viktiga avseenden metoddrivna. Ytterligare en kvalitet är att författaren genomgående eftersträvar transparens i användningen (vilket inte minst den 46-sidiga bilagedelen vittnar om). På sin ställen kan språket bli en aning tekniskt – eller tvärtom överdrivet uttrycksfullt (som när den binära kodningen beskrivs som "brutal" men "ödmjuk", s. 145) – och i något enstaka fall missvisande (som när universiteten – trots att de bidrog till att förstärka den sociala snedfördelningen, om än inte i samma grad som läroverken – beskrivs som "påtagligt progressiva", s. 94). Men i det stora hela blottläggs nya och viktiga mönster med hjälp av de

tillämpade metoderna. Detta gäller inte minst undersökningen av det humanistiskt-samhällsvetenskapliga fältets fördelning av olika kapitalformer och dess förändring över tid (i kapitel 5).

Utan att gå in allt för mycket i detaljer i denna recension menar jag likväl att de tekniskt avancerade analyserna ofta rymmer avsevärda tolkningsutrymmen som därför är viktiga att kritiskt uppmärksamma. Bland annat kan kategoriseringen av de fyra kapitalformerna, liksom de valda indikatorerna, historiskt problematiseras. Att vara ”sakkunnig” antas exempelvis indikera innehav av ”akademiskt kapital”, men skulle enligt min mening lika gärna – eller kanske hellre – kunna indikera ”vetenskapligt kapital” eller ”politiskt och administrativt kapital” (s. 146). Denna klassificering påverkar direkt tolkningen av fältets fördelning av olika kapitalformer (diagram 14 och 15), vilken i sin tur ligger till grund för de stiliserade modeller (diagram 16) som sedan används för att uttolka efterföljande resultat och analyser (diagram 17–21). Det ska understrykas att författaren är väl medveten om risken för övertolkningar och att han själv betonar indikatorernas begränsningar (s. 146), att det ibland finns anledning att omtolka dessa (s. 150) samt förekomsten av statistiska osäkerheter (s. 157). Med detta vill jag inte ifrågasätta analysens övergripande resultat eller argumentet om samhällsvetenskapernas strukturella inflytande på fältets förändring, utan uppmärksamma att de identifierade mönstren ibland ger utrymme för delvis alternativa uttolkningar och nyanseringar på den mer konkreta historiska nivån.

*

Tobias Dalberg har med sin avhandling *Mot lärdomens topp: Svenska humanister och samhällsvetares ursprung, utbildning*

och yrkesbana under 1900-talets första hälft ställts inför ett ämne som till sin bredd och sitt empiriska omfång troligen skulle avskräcka de flesta. Författaren har dock tagit itu med utmaningen med en påtaglig metodologisk entusiasm och samtidigt visat prov på en bred teoretisk beläsenhet. De forskningsmässiga resultaten är också bitvis uppseendeväckande i det att det utbildnings-sociologiska perspektivet övertygande har visat på det utom- och förakademiska läroverkssystemets strukturerande betydelse – i dubbel bemärkelse – som social grindvakt och postdoktoral arbetsmarknad. Ett tredje huvudresultat gäller samhällsvetenskapernas påverkan på fältet i stort. Med ett sådant brett och djärvt grepp är det givet att några svagare punkter också kunnat identifieras. Jag har främst fäst mig vid viss otydlighet i hur avhandlingens fokus, syfte, huvudfråga och förklaringsmodell förhåller sig till varandra och i relation till studiens skilda analytiska nivåer. Dessutom har jag, med kapitel 5 som exempel, velat påvisa att de förvisso avancerade analyserna erbjuder utrymmen för delvis andra tolkningar. Men framför allt är detta en avhandling som visar prov på ett gott hantverk och som bidrar med ny och viktig kunskap till vår förståelse av det humanistiskt-samhällsvetenskapliga fältets formering under 1900-talets första hälft.

Per Wisselgren
Umeå universitet
per.wisselgren@umu.se